

Papp Lászlóra emlékezve*

1. Valahányszor Papp László egy-egy írását olvasom, vagy nagykorúti lakásukat látom, nem tudok szabadulni attól a gondolattól, amelyet a Térj magadhoz drága Sion kezdetű szép református éneknek ez a sora fejez ki: „Azt bünteti, kit szeret...”. Papp Lászlót ugyanis nagyon szerethette a jó Isten, mert ennek az örökké munkálkodó nyelvtudósnak, ennek a puritán, senkinek soha nem ártó, csak másokon segítő, igaz embernek örömből, boldogságból csak nagyon kevés jutott; bánatból, szenvedésből annál több.

A pályáján olyan szépen elinduló egyetemi tanársegédet ugyanis 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták – ahogy ő maga írja: bekerült a „tisztogató műveletekbe” –, és ezt követi a csaknem négy évig tartó raboskodás: Márianosztrán, bányában, a legkegyetlenebb körülmények között. De a falusi ember szívóssága, feleségének a börtönévek alatt is megnyilvánuló, lehetetlent nem ismerő gondoskodása erőt adott neki, s így a börtönévek után talpra tudott állni. A szenvedés azonban nem szűnt meg: mint kitelepítetteknek jó darabig Maglódról kellett bejárniuk, majd albérletben szoronganiuk. Aztán elvesztette édesapját, majd édesanyját, és 1978-ban embertelen szenvedés után a feleségét is. De kálváriája az egyedül maradással sem fejeződött be, előbb veseoperáción esett át, aztán az Alzheimer-kór hatalmasodott el rajta egyre jobban, úgyhogy 1996-ban szinte megváltás volt számára a földi életből való távozás...

2. Papp László e mérhetetlen szenvedés ellenére nagyot, maradandót alkotott. A tehetséges, kiemelkedő képességekkel megáldott fiú a rá annyira jellemző rend- és munkaszeretetet minden bizonnyal a hosszúpályi földművelő ősöktől, családjától örökölte. Az ifjú Papp László aztán kitűnő iskolát kapott mind a debreceni Református Gimnáziumban, mind az Öreg Kollégiumban, mind pedig magyar–latin szakos hallgatóként a Debreceni Egyetemen. Saját vallomása szerint is ebben a gimnáziumban az ott öt hat évig tanító Végh József, a kiváló dialektológus, illetve a Csűry Bálint által megindított nyelvjárásgyűjtő mozgalom fordította érdeklődését a népnyelv, az anyanyelv, a nyelv vizsgálata felé. Így érthető, hogy – egyáltalán nem mindennapi jelenségként – már 1942-ben, VIII. gimnazista korában három közleménye látott napvilágot a Végh József szerkesztette Táj- és népkutatás a középiskolában című kötetben: *Lakodalmi szokások Hosszúpályiban*, *A gyermekek élete és játéka Hosszúpályiban* és *A föld megmunkálása Hosszúpályiban*. Sőt ugyanebben az évben megjelent – és ezt még kevesebben mondhatják el magukról – első cikke, a *Kornyikál* című, a legrangosabb folyóiratban, a Magyar Nyelvben (38: 366–7), hogy ezzel egy életre eljegyezze magát a szótörténettel és folyóiratunkkal.

Amikor az egyetemen elkezdte tanulmányait, 1942-ben már második éve Bárczi Géza volt a magyar és finnugor nyelvtudomány professzora. Tőle, szeretett mesterétől kap aztán további indítást és egy életre szólóan meghatározó szemléletet, módszert, erkölcsi világot. Így emlékezik vissza a kezdetekre a hetvenéves Bárczi Gézát köszöntő írásában: „Különösen sokat tanultunk a szeminá-

* Előadasként elhangzott az MTA Modern Filológiai Társasága, az ELTE BTK. Szláv és Lengyel Filológiai Tanszéke, továbbá az Idegen Nyelvi Lektorátusa által rendezett Szaknyelvek – Nyelvi világkép – Helyesírás c. konferenciáján, 2006. június 15-én.

riumi órákon. A magyar nyelvtörténet minden lényeges problémája szóba került ezeken a szombat délelőttönként tartott gyakorlatokon. Valóban gyakorlatok voltak: a hallgatók mutatták be dolgozataikat, amelyek valamely nyelvemlékünk hosszabb-rövidebb részletének tüzetes magyarázatával foglalkoztak; a hallgatók vitatták meg a dolgozatokat tanárunk vezetésével, aki bölcsen, szükség esetén ironikusan terelte mindig helyes irányba az igazság felé vezető úton a vitát. Az előadásokon és a szemináriumokban tanultuk meg, hogy a tudomány nem pusztán az igazság keresése, hanem erkölcsi magatartás is” (Nyr. 88: 6). És Papp László tanult, dolgozott, gyűjtötte a cédulákat, írt, publikált kedvvel, szorgalommal. Belevetette magát a hosszúpályi nyelvjárás hangtani vizsgálatába, folytatta a szótörténeti kutatást, majd gyakornok lett harmadéves korában, és természetesen ledoktorált kiváló eredménnyel. A tanári oklevél megszerzése után ki is nevezték tanársegédnek.

Ezt az ígéretes kutatói-tudósi, illetve tanári pályát szakította meg a már említett letartóztatás és raboskodás. Utána – megtörtén is – Papp László dolgozott tovább. Ha más lehetőség nem adódott, cédulázásra is vállalkozott. A rá annyira jellemző szorgalmas munkának az eredménye azonban hamar megmutatkozott: már 1955-ben hat, 1956-ban pedig tíz magvas közleményt olvashattunk tőle a folyóiratokban és egyebütt. És ez így folytatódott csaknem a haláláig. Papp László négy önálló kötetet és több mint kétszáz dolgozatot jelentetett meg. 1957-től 1984-ig, nyugdíjba vonulásáig a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében dolgozott. Közben 1966-ban megszerezte a kandidátusi fokozatot, és ezt követően több éven át oktatott igen eredményesen az ELTE Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén is. Munkatársa, szerkesztője, mondhatnám egyik csendes, de annál tevélegesebb motorja volt a Történeti-etimológiai szótárnak, majd a német nyelvű változatának, és elindította az Árpád-kori személynévszótár munkálatait. Mint számos idegen nyelvet tudó szakember természetesen részt vett külföldi, elsősorban onomasztikai és finnugor kongresszusokon.

3. Ha feltesszük a kérdést: mi jellemezte Papp Lászlót, a kutatót, a tudóst, röviden azt mondhatjuk, hogy igazi filológus volt. Mindig adatokra, nem kis részben a saját maga gyűjtötte – főként – levéltári adatokra épített; felderítette, értékelte a korábbi véleményeket; nagy lelkiismeretességgel, logikus következtetéssel fogalmazta meg eredményeit, és felsorakoztatta a bizonytalan következtetéseket, valamint a megoldásra váró kérdéseket. Még három olyan vonását is megemlítem, amely már korántsem mondható gyakorinak: mindenekelőtt invenciózus alkat volt; aztán, bár izzig-vérig nyelvtörténész, mint mestere, Bárczi Géza, de hozzá hasonlóan fogékony volt a mai jelenségek vizsgálata és újabb módszerek alkalmazása, sőt kifejlesztése iránt is (elég, ha a nyelvi statisztikát alkalmazó kandidátusi értekezésére, illetve könyvére, valamint Magyar Nyelvjárások-beli dolgozataira, továbbá 1964-es, szövegtani jelenségeket feldolgozó tanulmányára utalok). És külön ki kell emelnem páratlan áttekintőképességét: 1959-ben feleségével, a rendkívül sokoldalú P. Hidvégi Andreával foglalta össze lényeglátóan az 1945-től 1958-ig megjelent magyar nyelvjárási tanulmányokat (MNy. 55: 288–302, 434–41, 551–9), majd immár egyedül tekintette át szinte mesteri módon 11 esztendőn keresztül minden egyes év nyelvészeti krónikáját 1962-től 1973-ig német nyelven az *Acta Linguistica*-ban.

Magam mintegy nyolc főbb szakterületet különítettem el Papp László munkájában. Ezek a lehető legszerveesebben kapcsolódnak egymáshoz. A mai nyelvjárási jelenségek vizsgálata és a szótörténet – bár ez utóbbi mindvégig központi terület maradt számára – szervesen vezette el a nyelvjárástörténeti kutatáshoz (csak zárójelben utalok rá, hogy ebben természetesen Bárczi professzor hatása is benne van), illetve a névtudományhoz; a történeti nyelvjáráskutatás pedig tovább a normák kialakulásának, a nyelvi egységesülésnek – főként 16. századi – elemzéséhez.

Bevallom, egy ideig számoltam azokat a szavakat, amelyekről Papp László cikket írt, aztán letettem róla. Körülbelül 50 szónak, köztük néhány szólásnak a hangtani és jelentésbeli alakulását vizsgálja meg olyan körülményekkel, hogy ezek eredménye legtöbbször bekerült a Történeti-etimológiai szótárba. Talán mondanom sem kell azonban, hogy a legmaradandóbban a TESz. egyes szócikkein van ott – ha rejtetten is – Papp László keze nyoma.

A négy önálló kötetből kettő és mintegy húsz hosszabb-rövidebb tanulmány tárgyalja Debrecennek és az északkeleti vidéknek a 16. századi nyelvjárási viszonyait. Ezúttal csupán egy akkori véleményt idézek. A *Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika* című könyvéről (Bp., 1963) ezt írta Jakab László: „Papp László ebben a könyvében a keleti *i*-zés XVI. századi földrajzi elterjedtségével, valamint az irodalmon kívüli írásbeliség emlékeiből való fokozatos kiszorulásával foglalkozik. Vizsgálata alapjául saját levéltári kutatásai során gyűjtött 400 XVI. századból származó különféle irat szolgált, amelyeknek együttes terjedelme 230.000 szótag”, majd így folytatja: „A szerző az *i*-zés problémáinak tisztázása mellett új módszer kidolgozását és alkalmazását is célul tűzte ki... elsőnek alkalmazza a statisztikai módszert a nyelvjárás-történeti kutatásban” (Nyr. 88: 67). Való igaz: méltán nyerte el a szerző ezzel a könyvével az MTA 1961. évi pályázatán az első díjat.

A 16. századi történeti nyelvjáráskutatás valójában egyúttal normakutatás is. Papp László másik két önálló könyve közelebbről ezzel foglalkozik. A *Nyelvjárási és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában* (NytudÉrt. 25. sz. Bp., 1961) című munkájáról így nyilatkozik Károly Sándor: „...örömmel kell üdvözlönnünk Papp László munkáját, amely jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy majdan a magyar nyelv külső történetét is meg lehessen írni” (Nyr. 86: 100). – A *Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században* című könyvét (NytudÉrt. 44. sz. Bp., 1964) annak idején magam ismerttem (Nyr. 90: 204–5). Ehelyett azonban inkább arra utalok, hogy Balázs János A szöveg című úttörő könyvében, *Az oklevél és a levél szerkezete* jelzésű fejezetben igen sokszor támaszkodik a jelzett tanulmányra.

Papp László munkásságának igen fontos területe a névtan. Erről mintegy 25 közleménye tanúskodik. Ezekben tárgyal család- és becézőneveket, helyneveket, megnevezésmódokat, és még részletezhetnénk tovább.

Most már csak felsorolásszerűen utalhatok Papp Lászlónak igen tanulságos módszertani jellegű cikkeire; az igen magvas – mintegy 25 – recenzióra; érdekesen megírt tudományos ismeretterjesztő dolgozataira; a helyesírással kapcsolatos, valamint igen kiterjedt szerkesztői munkásságára. Engedtessek meg, hogy egy stilisztikai jellegű dolgozatára külön is felhívjam a figyelmet. Apáti Ferenc Cantilena című versének a mintaszerű elemzését (Nyr. 82: 76–83) én az *explication de texte* módszer kitűnő példájának tartom.

4. Papp László így fejezte be vallomását életpályájáról 1977. szeptember 12-én, a Bolla Kálmán szerkesztette Pályaképek és önvallomások című sorozat videofelvételén: „Szeretnék vizszatérni a XVI. század nyelvi problémáinak vizsgálatához, de hogy erre lesz-e még módom, alkalmam, azt nem tudom.

A 16. századi levéltári kutatásaim során ismerkedtem meg Illyés deákkal, írtam is róla, aki Somlyói Báthory Istvánnak váradi kapitány korában egyik helyettese, s főként az erődítési munkálatok szervezője, irányítója volt. A történelem megfeledezett róla, pedig Várad csak jó száz évvel az ő halála után esett török kézre. Illyés deákat azért említem, mert régóta foglalkozom azzal a gondolattal, hogy egy regényt írok róla. Lesz-e rá módom és lehetőségem, azt persze nem tudom.”

A regény megírása sajnálatos módon elmaradt. De itt van előtűnk Papp László életműve, tanulhatunk belőle sokat: szemléletet, módszert, felhasználhatjuk eredményeit, folytathatjuk a kutatásait. És itt van előtűnk Papp László, az igaz ember mint mintakép.

Végezetül: örültem ennek az előadásnak, mert így elbúcsúzhatok Papp Lászlótól – Lacikától, ahogy családi körben emlegettük –, ezt ugyanis 1996-ban nem tehettem meg, mivel akkor magam is nehéz szívoperáción estem át.